

Výchovné činnosti třídního učitele a sebereflexe učitelova výchovného působení

Osobnost, role a funkce třídního učitele

- „Učitel je jedním ze základních činitelů vzdělávacího procesu, profesionálně kvalifikovaný pedagogický pracovník, spoluzodpovědný za přípravu, řízení, organizaci a výsledky tohoto procesu (...). *Pedagogický slovník (Průcha, Walterová, Mareš, 2001, s. 261)*
- Pojem učitel označuje sociální roli, za níž se však skrývá osobnost daného učitele → typologie osobností učitele:
 - typy tzv. paidotropů a zejména se sociálním zaměřením (Caselmann) → jisté přednosti pro plnění výchovatelské funkce TU.
 - typy učitelů, kteří se vyznačují demokratickým stylem výchovy (Lewin) → nejlepší předpoklady pro výchovatelské úspěchy ve funkci TU.
 - typy sociální (Döring) → ideální typ pro funkci TU (Döring jej hodnotí jako vůbec ideální typ učitele)

Třídní učitel

- *v úřední terminologii* je charakterizován jako pedagogický pracovník, který je pověřen k výkonu funkce ředitelem školy a zajišťuje specifické úkoly vyplývající z tohoto pověření, které je v přímé pravomoci ředitele školy.
- *pedagogický slovník*:
 - třídní učitel organizačně řídí a výchovně vede kolektiv žáků ve třídě;
 - koordinuje výchovnou a vzdělávací činnost všech učitelů vyučujících ve třídě a spolupráci s rodiči;
 - vede pedagogickou dokumentaci a provádí administrativní činnosti ve své třídě.

Pro funkci třídního učitele je příznačný:

- Globální zřetel k vývoji jednotlivých žáků i žákovského kolektivu jako celku.
- Co nejužší a nejdůvěrnější kontakt se žáky své třídy, založený na oboustranné ochotě ke spolupráci.
- Pozitivní vztah k žákům, v jehož prizmatu jsou viděny všechny aktivity, požadavky ostatních učitelů, konflikty, úspěchy, nedostatky i prohry žáků při současném zachování plné, osobními kvalitami podložené autority třídního učitele.
- Péče o rozvoj individuality každého jednotlivého žáka.
- Permanentní stimulace a posilování aktivity, iniciativy, samostatnosti a tvořivosti žáků v operačním poli třídy.

Analýza dokumentů Zdravá škola a RVP z hlediska činností třídního učitele

- Podstatou projektu *Zdravá škola – škola podporující zdraví* je vytvoření zdravého prostředí v našich školách a výchova dětí ke zdravým životním návykům a zdraví podporujícímu chování.
- Podstatná část úkolů souvisejících s jeho realizací se bezprostředně vztahuje také k práci třídních učitelů.
- Srovnání teoretických východisek *Zdravé školy – školy podporující zdraví* s koncepcí *Rámcového vzdělávacího programu* pro základní vzdělávání vede k závěru, že oba dokumenty směřují ke stejným cílům počínaje jejich kurikulárním zakotvením, klíčovými kompetencemi žáka, specifikací vzdělávacích oblastí a v případě RVP dalších prostředků velkoryse koncipované proměny českého školství.
- Třídní učitel se stává výchovným subjektem, který disponuje značnými možnostmi pro ovlivňování zdravého duševního, tělesného a sociálního vývoje jednotlivých žáků a školní třídy

Vymezení kompetencí třídního učitele

Činnosti třídního učitele = aktivity vykonávané třídním učitelem, které spočívají především v přímé souvislosti s funkcí třídního učitele

Kompetence = předpoklad pro úspěšné vykonávání činnosti

- Úspěšný výkon činností třídního učitele předpokládá osvojení profesionálních kompetencí, jež v sobě integrují znalosti, dovednosti, návyky, postoje, hodnoty, osobnostní charakteristiky a zkušenosti.
- Pro vlastní specifikaci kompetencí třídního učitele, v nichž přihlížíme ke specifikům jeho výchovatské role, přistupujeme k využití rozdělení klíčových kompetencí učitele V. Spilkovou (1996).

- **kompetence komunikační**
 - komunikuje s žáky své třídy, s jejich rodiči, ostatními vyučujícími, vedením školy, školním psychologem, speciálním pedagogem, výchovným poradcem, dalšími odborníky, veřejností
- **kompetence psychodidaktická**
 - vyučuje svým předmětům (motivační, aktivizační, didaktické dovednosti), diagnostika, vede žáky v rozvoji jejich osobnosti, usměrňuje vztahy mezi žáky a spoluutváří klima třídy
- **kompetence organizační a řídicí**
 - efektivní hodiny vyučované třídním učitelem, organizační schopnosti, schopnost navození dobrých vztahů mezi učitelem a žákem, udržení kázně

- **kompetence diagnostická a intervenční**

- utváření klimatu školní třídy, řeší konfliktní výchovné situace včetně problematiky sociálních patologií, provádí průběžnou diagnostiku při výchovných a vzdělávacích potížích, musí své žáky znát v širších souvislostech po stránce sociálních vztahů, motivace, kognice, psychosomatických zvláštností, vývoje profesionální orientace a psychického zatížení a odolnosti

- **kompetence poradenská a konzultativní**

- třídní schůzky s rodiči, návštěvy třídního učitele v rodinách, individuální návštěvy rodičů ve škole nebo pedagogická osvětová činnost

- **kompetence sebereflektivní**

- umožňuje zamýšlet se nad svou pedagogickou činností a následně ji autoregulovat - zdokonalovat tak vlastní pedagogické dovednosti, eliminovat své nedostatky a využívat předností vyplývajících z jeho typu pedagogické osobnosti

Činnosti třídního učitele

- **Vyučování:** TU vyučuje jako každý jiný učitel svému oboru, ve své třídě pokud možno v co největším počtu vyučovacích hodin → snaha o hlubší poznání žáků
- **Přímé výchovné působení:** koncentruje pozornost především na svoji třídu, v níž plní funkci garanta výchovné práce celého učitelského sboru, reprezentuje učitelský sbor i žákovský kolektiv na veřejnosti a stává se jeho mluvčím

- **Řízení a organizace vzdělávacího a výchovného procesu:** snaha proniknout do sociální struktury své třídy, odpovědnost za globální vzdělanostní a výchovnou úroveň třídy, péče o fungování učebny, o pořádek ve třídě, respektování školního režimu, administrativní vedení pedagogické dokumentace.
- **Koordinace výchovné a vzdělávací práce všech učitelů vyučujících ve třídě:** zadávání souhrnného opakování učební látky, domácích úkolů, písemných zkoušek → předcházení přetěžování; koordinuje návštěvy akcí; konzultuje a řeší spolu s ostatními vyučujícími vzniklé konfliktní situace; koordinuje styk žáků s vedením školy a ostatními vyučujícími
- **Spolupráce se všemi organizacemi, institucemi i jednotlivci, kteří jakýmkoli způsobem přicházejí do kontaktu se žáky jeho třídy:** poznává životní podmínky a rodinné prostředí žáků a spolupracuje s rodinou; stimuluje a sleduje zájmovou činnost žáků; profesní orientace žáků atd.

Reflexe a sebereflexe

- (Třídní) učitel reguluje sebe sama ve vztahu k výchově a vzdělávání. Sám spoluurčuje své vztahy k dalším zúčastněným na výchovně-vzdělávacím procesu.
 - Musí odolávat nejen podnětům vycházejícím od rodičů žáků, žáků samotných, vedení škol, kolegů, vnějšího prostředí školy, ale i svého vlastního okolí a rodiny.
 - Navíc musí být zaměřen v seberegulaci k vnitřním potřebám, motivům, impulzům a instinktům.
-
- Sebereflexe je chápána jako uvažování či přemítání o sobě, které by mělo vést k hlubšímu sebepoznání
 - Sebepojetí vycházející ze sebereflexe znamená utváření sociální role učitele, v níž se promítají očekávání žáků, rodičů a veřejnosti a učitelovo vlastní pojetí jeho role.

- Jde o zamýšlení nad svým chováním, svými činy v interakci se žáky, ale i jejich rodiči a kolegy na škole.
- Cílem je zhodnotit sebe sama, rozhodnout, co a jak změnit, zvolit strategii pro budoucnost.
- Smyslem je uvědomit si okolnosti vzniku výchovné situace, svoje možnosti a dynamiku situace.
- Zahrnuje stručný popis situace, jejich kritickou analýzu s vysvětlujícím závěrem.
- Vyjadřuje **vnitřní dialog** se sebou samým, zahrnuje hlubší ponoření do výchovné situace.
- Tento proces vyžaduje otevřenost k sobě samému, ale i k druhým lidem, jisté pedagogické zkušenosti a psychologické znalosti.

Proces sebereflexe

- popis prožité výchovné situace → její kritická analýza → interpretace výsledků této analýzy

Učitelův deník

- nástroj podporující učitelovu sebereflexi
- písemně vyjadřovaný vnitřní dialog učitele
- důležitý pro začínající učitele
- umožňuje uspořádat a pojmenovat pedagogické zkušenosti
- v deníku můžeme vyjádřit své bezprostřední pocity prožitky, úvahy o své učitelské roli, svá dilemata a svá předsevzetí

**Závěr: výzkumná zjištění o
třídním učiteli v současných
podmínkách českého školství**

Význam funkce třídního učitele

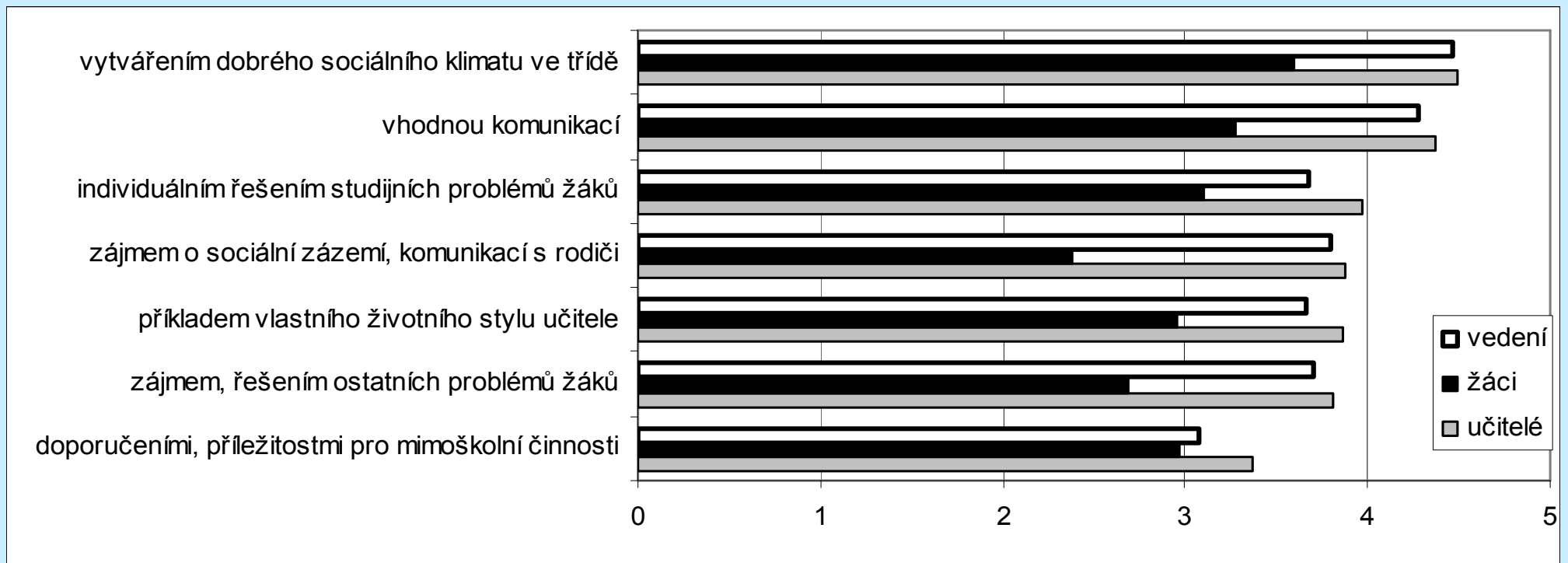
- TU své funkci přisuzují vysoký ($x > 3,5$) význam (průměr 4,12 na pětistupňové škále).
 - TU předpokládají, že rodiče žáků přisuzují jejich funkci průměrný význam (3,44), ukazuje se však, že rodiče jejich funkci přisuzují význam daleko vyšší (4,30).
 - Další sebepodhodnocení ze strany TU nalézáme v situaci, kdy TU předpokládají, že vedení školy jim přisuzuje vysoký význam (4,03), vedení škol jim však přisuzuje nejvyšší význam (4,50).
 - Žáci přisuzují funkci TU také vysoký význam (3,64).
- Můžeme zcela zamítnout případný předpoklad, že funkce TU bývá nedoceňována.

Charakteristiky ideálního třídního učitele ve srovnání názorů rodičů a žáků

1. odbornost, inteligence, informovanost – u rodičů přibývá „profesionalita“
 2. zájem o třídu, vyjednávání za třídu, ochota – u rodičů formulováno jako zájem o problémy dětí a také individuální přístup, snaha řešit problémy
 3. autorita, respekt, přísnost, férovost, spravedlivost – u rodičů stejné jako u žáků
 4. hodný, chápavý, laskavý, kamarádský, milý, obětavý – u rodičů formulováno jako kamarádský přístup k dětem
 5. klidný, v pohodě, humor, trpělivost – u rodičů důraz na trpělivost, dobré nervy
 6. komunikativnost, vstřícnost – u rodičů nabývá významu otevřeného a vstřícného jednání s rodiči
 7. mladý, pěkný, sympatický, sexy – u rodičů se objevuje pouze téma mládí
 8. tolerance, ne moc přísný, neřeší omluvenky – u rodičů se vyskytuje málo, pouze jako výraz tolerance
- Ukazuje se, že žáci a vlastně i rodiče uvádějí prakticky výhradně „vychovatelské činnosti třídního učitele“ bez charakteristik primárně vzdělávacích, což naznačuje, že jejich konstrukt třídního učitele směřuje především k jeho **vychovatelské roli**.

Zdravotní aspekty v práci třídního učitele

- TU přikládají větší význam svým činnostem, v přesvědčení, že jimi mohou ovlivňovat zdraví svých žáků, než jak daná témata hodnotí žáci
- Srovnáme-li získaná data také s údaji získanými od vedení škol, můžeme s jistou mírou obezřetnosti pozorovat, že **názory vedení školy a TU na možnosti ovlivňování zdraví žáků si jsou velice podobné.**

- **Obecnější zjištění:**

Kladně působí počet let, po které žáci mají svého TU.
Spíše kladně působí délka praxe TU.

Literatura

- SPOUSTA, V. *Základní výchovné činnosti třídního učitele*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. 80 s. ISBN 80-210-0552-1.
- PODLAHOVÁ, L. *První kroky učitele*. 1. vyd. Praha: Triton, 2004. 224 s. ISBN 80-7254-474-8.
- BLÍŽKOVSKÝ, B. et al. *Příručka třídního učitele*, 1967, 2. vydání